

7. Rekonstruksjon av legitimitetsgrunnlaget for landbruket?

7.1 Forståelse av multifunksjonelt landbruk og fellesgoder

Begrepet multifunksjonelt landbruk har hovedsaklig blitt benyttet i landbrukspolitisk sammenheng, spesielt i tilknytning til WTO-forhandlingene om liberalisering av verdenshandelen med matvarer. Begrepet ble brukt mye i en periode før og etter 2000 av sentral forvaltning og tildels regional forvaltning, men later ellers til å være lite internalisert i landbrukssegmentet forøvrig, men innholdet i det er i stor grad på agendaen. Begrepet viser til de fellesgoder som landbruket produserer eller kan produsere, og det er åpenbart at det prøver å fange opp en situasjon der det ikke lenger er konvensjonell matproduksjon som er den fremste oppgaven for *deler* av landbruket. Dette siste setter vi i sammenheng med en økende polarisering, der presset for effektivitetsøkning og rasjonalisering stiger, mens nye typer næringsutvikling knyttet til miljøgodene landbruket står for løftes fram som en mulighet for de som ikke kan eller vil være med på en videre rasjonalisering i konvensjonell forstand. Det kan også knyttes til det økte fokuset på entreprenørskap i næringa generelt.

Sett bort fra matproduksjon, oppfattes kulturlandskap som det viktigste fellesgodet fra landbruket. Der nest tolker vi landbrukets kulturarv som det som blir sett som viktig. Det er interessant at begrepene kulturlandskap og kulturarv brukes noe om hverandre, og det later til at kulturarv i utgangspunktet er en mer integrert og eldre del av selvforståelsen til landbruket ("ta vare på", "føre videre", "respekt for forfedrenes arbeid" osv). Når vi sammenligner med spørreundersøkelsen blant bønder (Rye og Storstad, 2004), vektlegges kulturarv som en oppgave som bør prioriteres sterkere enn kulturlandskap/biologisk mangfold.

Studien viser at generelt er det forskjeller mellom praktikere og forvaltere i forståelse av disse begrepene. Jo mer sentralt aktørene er plassert i de regionale fora, jo mer samsvarer deres oppfatninger og forståelse med den sentrale myndigheter og forvaltning presenterer. Jo mer lokalt aktørene arbeider, jo mer identifiserer de seg med og har samsvarende holdninger med bønder

Statistikk om fordeling av STILK-midler (se www.slf.dep.no; Brantzæg og Lønning, 2001) er en viktig indikator i forhold til holdninger til kulturlandskap, og viser store forskjeller mellom ulike fylker. Sogn og Fjordane har en langt mer

aktiv bruk av slike midler enn Nordland, og generelt var interessen for og kunnskapen om multifunksjonelt landbruk og kulturlandskap større i Sogn og Fjordane enn i Nordland. Samtidig viste det seg å være store forskjeller innad mellom ulike kommuner og lokalsamfunn, i forhold til kunnskap og forståelse for tematikken. Slik sett er bildet av de to fylkene ikke helt entydig.

Enda viktigere er de store forskjellene innen organisasjoner og forvaltning, der ideene knyttet til multifunksjonelt landbruk er mye sterkere internalisert jo mer sentralt plassert aktørene er. Det er først og fremst forvaltningen og landbruksorganisasjonene på høyere/sentralt nivå som er fortrolige med begrepet. Samtidig så viser det seg at forskjellene i stor grad er personavhengig. For eksempel fant vi innen enkelte forsøksringer eksempler på svært engasjerte personer som hadde fått fram stor aktivitet knyttet til kulturlandskap, om enn begrepet multifunksjonelt landbruk i liten grad var brukt lokalt.

Det ser ikke ut til at den delen som omhandler kulturlandskapet har blitt internalisert hos de lokale Bondelags- og Bonde og Småbrukarlagslederne. Det vil si, det blir ikke gjort til deres eget eller som noen del av selvforståelsen knyttet til landbrukets oppgaver. Derimot bruker bondeorganisasjonenes fylkesledere begrepene aktivt og internaliserer dem, de bruker begrepene selvstendig, men bruker det hovedsakelig politisk som legitimering ved å fokusere på enkelte av fellesgodene. Forvaltningen har spesielt på fylkesnivå en noe akademisk tilnærming, og forsøker å gjøre begrepsbruk og oppgaver til sitt eget. Imidlertid kan det være store regionale forskjeller i hvilken grad dette skjer, og også personavhengig. Den kommunale forvaltning befinner seg ofte i en litt vanskelig mellomposisjon mellom bonden og den regionale forvaltningen.

7.2 Fellesgoder som bieffekt, sidestilt eller hovedproduksjon

Kulturlandskap er det viktigste fellesgodet, eller det fellesgodet som nevnes oftest av samtlige informanter, enten de representerer forvaltning eller organisasjoner. Det har tatt mange år med holdningsendringer for å akseptere Areal- og kulturlandskapstillegget (AK, som erstattet et mer produksjonsrelatert tilskudd), nå er landbruksorganisasjonene engstelige for å miste det.

De nyansene vi finner i forståelsen av kulturlandskap som det viktigste fellesgodet, er regionalt basert, og varierer svakt mellom kommuner avhengig av reiselivsnæringas betydning for kommunen. De kommunene som i minst grad snakker om betydningen av kulturlandskapet som fellesgode, er opptatt av landbruksnæringspolitiske tiltak for bosetting, bruksovertakelser og tilflytting. En annen variasjon gjelder at byråkratene i offentlig forvaltning, både lokalt og regionalt er mer opptatt av aspektet kulturlandskap, enn representantene for organisasjonene. Generelt sett er de færreste opptatte av andre typer fellesgoder

enn kulturlandskap og kulturvern. Det betyr likevel ikke at informantene er holdningsløse til de andre fellesgodene eller ikke innforstått med innholdet i dem. Det betyr i større grad at de regner dem som selvfølgelig og "tatt for gitte" i en grad som gjør at de ikke trengs å kommuniseres.

Vi vil framheve variasjonen i forståelsen av det multifunksjonelle landbruket og av fellesgoder, avhengig av syn på matproduksjonens plass i driftsoppgavene. De aller fleste informantene, både i forvaltning og fra faglagene, tar utgangspunkt i at matproduksjon er hovedfunksjonen og den bunnen fellesgodeproduksjonen bør hvile på. Det anslås også en nedre grense for hvor liten denne andelen bør være i forhold til andre produksjoner. Sett som andel lønn av driftsaktivitet, anslås denne til ikke å burde være under 60% av totalinntekta på gården. Mange gir uttrykk for at "grensa er nådd", og at en ikke kan minske produksjonen av mat mer uten at det går utover de fellesgodene en ønsker å oppnå. Generelt er det stor frustrasjon over nedlegging og omleggingen i landbruket.

En informantgruppe synes i større grad å sidestille matproduksjon med andre typer fellesgoder; tolket dit hen "at det er bra for fellesskapet (samfunnet) at noen vil bo på bygdene". Disse ser landskapspleie i større grad enn den første gruppen som en verdi i seg selv, og forklarer sine holdninger med at de er mangesyslere eller kombinasjonsbrukere.

Ved nærmere utdyping og drøftinger av begrepene, viser det seg at også disse er opptatte av at matproduksjonen ligger i bunnen. Det hevdes at fellesgoder er i ferd med å forsvinne nettopp fordi matproduksjonen reduseres. Dette oppfattes imidlertid av denne gruppen i større grad som en selvfølge (en tatt-for-gitthet) ved livsstilen ved det å drive gård, enn den gjør for den første gruppen som hevder at bondens yrkesidentitet er truet hvis matproduksjonen reduseres ytterligere.

Tilstedeværelse av en turismenæring later til å ha til dels stor betydning for holdningene innen landbruksnæringa i retning av mer positive holdninger og større bevissthet om flere av landbrukets funksjoner, først og fremst knyttet til kulturlandskap. Undersøkelsen fra Nordland viser at kyst-Norge i mindre grad oppfatter seg som en "del av kulturlandskapet". Undersøkelsen viser at landbruksnæringa og spesielt bøndene har behov for å se fellesgodeproduksjon i sammenheng med "vanlig" landbruksproduksjon. Samtidig ser vi at jo lenger opp vi kommer i forvaltnings- og organisasjonssystemet blir formuleringene og deler av begrepene knyttet til landbrukets multifunksjonelle rolle stadig mer brukt. Generelt prøver bøndene å se praktisk på kulturlandskapstiltak, for eksempel ble STILK-ordningen av enkelte aktører omtalt som "gjerdetilskott". Dette behøver ikke være problematisk, og mange verdifulle tiltak er

gjennomført. Det tydeliggjør likevel behovet landbruksnæringa har for å se fellesgodeproduksjon i sammenheng med "vanlig" landbruksproduksjon.

Informanter som i større grad sidestiller matproduksjon med andre fellesgoder, finner vi først og fremst blant representantene for Bonde- og Småbrukarlagene. Det er rimeligvis slik at ens eget næringsmessige utgangspunkt danner grunnlaget for forståelsen av potensielt kontroversielle begrep som multifunksjonelt landbruk og fellesgodeproduksjon. Livsstil og forståelse av yrkesidentitet blir dermed sentrale forklaringsvariable.

Bondelaget forstår mat- og fiberproduksjon som det viktigste ved gårdsdriften. Bonde- og Småbrukarlaget representerer en livsstil som har mangesysleriet som basis. Mat og fiberproduksjon sidestilles, praktisk og/eller mentalt med andre oppgaver. Disse informantene mener at det multifunksjonelle landbruket langt på vei legitimerer småskalaproduksjon og mangesysleri.

Det synes også å variere hvorvidt informantene mente at det multifunksjonelle landbruket innebærer fellesgoder som er bieffekter slik som kulturlandskap, matvaresikkerhet, bosetting etc. av selve hovedfunksjonen matproduksjon, eller at innholdet i begrepet multifunksjonelt landbruk er synonymt med mangesysleri, eller kombinasjonsdrift. Eksempler på fellesgoder som også er en tilleggsnæring i en kombinasjonsdrift, er "Grønn omsorg" (inkluderer blant annet arbeids- og opptreningstibud for mennesker med psykososiale problemer, demente, funksjonshemmede mm) og andre "Inn på tunet"-aktiviteter (omfatter et bredere spekter av tilbud og aktiviteter, feks besøksgård mm) (se Meistad og Fjeldavli, 2004). Enkelte informanter anser slike tilleggsnæringer som samfunnsnyttige fellesgoder, selv om de ikke er manifeste funksjoner (automatiske konsekvenser) av matproduksjon. Og motsatt: at slike tilleggsnæringer kan utvikles til egne næringer uten at mat- og fiberproduksjon ligger i bunnen som en forutsetning.

Mens de informantene som sterkest hevdet at matproduksjonen må ligge i bunnen ser fellesgodene som bifunksjoner, synes det som de informantene som tar det multifunksjonelle landbruket som inntekt for mangesysleriet, i større grad sidestiller fellesgodet mat med andre typer fellesgoder. Denne distinksjonen er imidlertid ikke veldig klar, og må ikke overtydes.

7.3 Tap av dugnad som sosialt fellesgode

Et annet funn er variasjon i forståelsen av fellesgoder som type vare eller gode. Mens enkelte ser på de positive konsekvensene som fellesgoder er for lokalsamfunnet, reiselivet eller samfunnet for øvrig, ser andre på de fellesgodene som er i ferd med å forsvinne og som er relasjonelle kvaliteter ved

lokalsamfunnet. Et eksempel er at noen informanter mente at landbruket medfører tradisjonelt noen typer funksjoner som har vært gratis; så som dugnad, nabohjelp, lokalsamfunnsbistand etc. Dette har bønder kunnet bidra med fordi yrket har vært såpass fleksibelt; de har vært "sin egen herre", hatt frihet og kontroll over arbeidsdagen sin selv. Med hel- eller deltidsjobb utenom bruket har ikke bonden denne friheten lenger, og dugnadsånd og -evne står for fall. Dette merkes godt i mange lokalsamfunn, og er et fellesgode som har forsvunnet parallelt med utviklingen av behovet for å forstå landbruket som multifunksjonelt. Dette ble sett som en negativ konsekvens av "moderne mangesysleri" som svekker fellesgoder i lokalmiljøet, og ble opplevd som et paradoksalt trekk ved landbrukspolitikken, og som også svekker legitimiteten til en multifunksjonell landbrukspolitikk.

7.4 Legitimitet og potensiale for det multifunksjonelle landbruket

Har det multifunksjonelle legitimitet innad blant byråkrater og organisasjonsfolk i landbrukssektoren? Vi benytter et sitat som fanger det tydeligste og oftest gjengitte synspunktet på dette:

"Den bunnen det multifunksjonelle landbruket må hvile på, må hete mat! Dette med kulturvern, landskapsvern har bonden kjøpt. Men forholdet mellom produksjonsrettet støtte og nøytral støtte må ha en annen fordelingsnøkkel. Nå er den 40/60 i disfavør for matproduksjon, mens det burde vært minimum den andre veien".

En bondelagsleder uttaler om myndighetenes fokus på multifunksjonelt landbruk:

"Det snakkes om så mye, det er nisjeproduksjon og multifunksjonelt landbruk. Det store flertallet av de som jobber i landbruket i dag, det er livsstil, det er ikke for inntekta at de er der. Og slik det er i dag .. til tross for en enorm rasjonalisering, så er det ikke tid til overs! ... Vi ser det på møtene; det er de samme som møter når kvelden kommer, og så er det ikke krefter igjen; dugnadene forsvinner. Det er noen få ildsjeler som ikke lar seg kue. Det er mye bedre at Staten snart sier ja eller nei hvis de vil ha et landbruk, skal vi ikke ha det, så må vi vite det."

Innad i landbruket er det multifunksjonelle landbruket i ei legitimitetskrise mellom at tradisjonelle fellesgoder forsvinner, typisk overskudd til dugnad og tiltak for det lokale fellesskapet, og den eksistensielle tvilen knyttet til om nye fellesgoder i form av for eksempel kulturlandskapskjøtsel vil kunne være en næringsvei i framtida. Med andre ord; er det politisk vilje til å satse på

landbruket - og hva slags landbruk skal det satses på? Dette er essensen av det informantene har formidlet om dette i undersøkelsen.

Helt generelt ser vi at Norge er i ferd med å innhente internasjonale utviklingstrekk og trender når det gjelder tilpasning til en mer multifunksjonell bonderolle. Den tradisjonelle bonderollen er klart i endring, men størst legitimitet innad i landbrukssektoren har helt klart fortsatt den "tradisjonelle" bonderollen, med hovedvekt på produksjon av mat og fiber. Det er likevel viktig å betone at svært mange bønder også ser seg selv som kulturarvbærere. Verdier som er forbundet med "å ta vare på farsarven", "sette i stand", "være nøysom" og "forvalte og levere gården videre i bedre stand" ble nevnt av informantene som sentrale verdier som gir mening til bondeidentiteten. Dette er verdier som viser mangfoldet ved bondeidentiteten, og som vanskelig lar seg føre tilbake til kun identiteten som matprodusent. Det er derfor nødvendigvis ikke en riktig strategi å underbygge en motsetning mellom matproduksjon og produksjon av andre typer fellesgoder. Nye strategier i landbruket er nettopp å samarbeide mer, søke nye muligheter for nisjer og tilleggssinntekt og prøve ut nye kombinasjoner. Andre sosiale og organisasjonsfaglige strategier er å samarbeide både på tvers av organisasjoner, nivå og produksjoner.

Kanskje kan en sterkere legitimering av multifunksjonelt landbruk bety en form for ny giv som formodentlig trengs i samfunnet på et generelt grunnlag for å opprettholde overføringene til landbruket?

Generelt forbindes multifunksjonelt landbruk først og fremst med ansvaret for skjøtsel av kulturlandskap. Bruken av de spesielle kulturlandskapstilskuddene (STILK/SMIL) viser at landbruksnæringa har ønske og behov for å se fellesgodeproduksjon i sammenheng med "vanlig" landbruksproduksjon, dvs at de settes inn der de har en praktisk funksjon. Samtidig viser den store andelen av midlene som benyttes til restaurering av gamle bygninger og også turstier at kulturarv, rekreasjon og opplevelser sees som viktige aspekter. Undersøkelsen viser også at bønder opplever stort ansvar som kulturarvforvalter.

Et uventet funn er at enkelte av informantene definerte landbrukets bidrag til sosiale goder og det kollektive gjennom *dugnadsvirksomhet*, som en del av det multifunksjonelle landbruket. Dugnadsvirksomhet i mange bygdesamfunn har ofte vært basert på bønders fleksibilitet i form av tid, praktisk kunnskap og tilgang på maskiner. Pga økt press i næringa økonomisk og dermed tidsmessig, er bønders tidligere rolle som sosialt og praktisk "lim" i mange lokalsamfunn i ferd med å gå i oppløsning.

Landbrukets tilleggsfunksjoner har vært benyttet som et argument for fortsatte overføringer til landbrukssektoren i WTO-sammenheng, men også nasjonalt ser

vi at landbruksmyndigheter og –organisasjoner er opptatt av å legitimere sin nye rolle overfor befolkningen i bred forstand. Vår studie viser at det er behov for å drive et mer aktivt tilslutnings- eller legitimeringsarbeid innad i næringa. Slik virksomhet drives i varierende grad i ulike lokale organisasjoner, og vårt materiale viser at dette har stor betydning både for å få opp interessen og forståelsen for hva kulturlandskap og miljøgodeproduksjon kan innebære av nye muligheter, og ikke minst kan det bedre selvfølelsen hos den enkelte bruker. Det er behov for å øke kunnskapen og stoltheten over det en har, og dermed gjøre det lettere å være bonde eller tilknyttet landbrukssektoren i en omstillingstid. I stedet for å rive ned yrkesidentitet og –stolthet, må rollen omformuleres og omformes på et også psykologisk holdbart vis. Disse prosessene er til dels i gang, men i svært varierende grad. Dette var kanskje det mest overraskende ved undersøkelsen, tatt i betraktning det fokuset som har vært på kulturlandskap siden 1990-tallet fra sentrale landbruksmyndigheters side, men sier også noe om at top-down-initierte omstillinger innenfor forvaltning og organisasjoner tar tid før det når lokalnivå.

Samtidig vil vi peke på at det må være høye krav til realisme i de råd som gis for nye satsinger. Det faktum at signalene og føringene som kommer fra sentralt hold har vært motstridende, har vanskeliggjort aktiv beslutningstaking mht nye tilpasningsstrategier for bønder. På den ene side kommer krav om fortsatt strukturrasjonalisering av landbruket, på den annen side oppmuntring til kommersialisering av fellesgoder og satsing på nisjeproduksjon, gardsturisme o.a. aktiviteter som i større eller mindre grad bruker landbrukslandskapet og landbrukets kollektive goder. Økning i verneområder vanskeliggjør til dels også en omlegging, samtidig som dette også kan bety nye muligheter knyttet til opplevelsesbasert turisme.

En satsing på ny næringsutvikling i tilknytning til landbrukets multifunksjonelle rolle og produksjon av fellesgoder kan ikke skje uavhengig av og upåvirket av den marginalisering som pågår i landbruket. Med den sterke økningen i nedleggingen av bruk og redusert beite i inn- og utmark, reduseres samtidig fellesgodeproduksjonen i landbruket. Flere av de mest verdifulle kulturlandskapsområdene i landet (se Direktoratet for naturforvaltning, 1994) har allerede falt utenfor landbrukets tilskuddsordninger, og vil dermed heller ikke kvalifisere til kulturlandskaps-tilskudd som kan sikre fortsatt drift og skjøtsel. Det er derfor avgjørende at de nye kommunale og regionale miljøprogrammene som ble iverksatt fra 2004 og 2005 fanger opp dette. Endrede virkemidler og lovgivning kan også åpne opp for nye aktører i distriktene som kan drive fellesgodeproduksjon, men bærekraften om denne frakoples matproduksjon er usikker.

7.5 Multifunksjonelt landbruk - nye muligheter for hvem?

"Hvem blir framtidas landbrukere og hva karakteriserer dem?" var en av underproblemstillingene for prosjektet. Vi har skissert noen strategier ut fra mønstre i datamaterialet: Strategi 1: Bevisstgjøring om landbrukets rolle for et vakkert kulturlandskap, Strategi 2: Opplæring og tilrettelegging, Strategi 3: Nye nisjer og nye kombinasjoner, Strategi 4: Samarbeid og nye allianser, Strategi 5: Opprettholde familieinntekt (typisk; kvinner jobber utenfor bruket), Strategi 6: Matproduksjon som føre-var-næring (opprettholde matproduksjon av matsikkerhetshensyn) og Strategi 7: Inkludere de unge i "skjøtselsvern" som en rekrutteringsstrategi.

Vi tolker dette videre i sammenheng med det øvrige materialet, og konkluderer med at en del deltidsbrukere på grunn av livsstilsvalg vil fortsette, og også forsøke å gjøre dette uavhengig av landbrukspolitiske endringer. Omlegging av virkemidler mot mer miljøgodeproduksjon kan lette deres situasjon, men endrede arealgrenser og momskrav kan også føre til at de faller helt ut av landbruksbegrepet. De større eiendommene besitter også i stor grad de menneskelige, kulturelle og økonomiske ressursene som kreves for å omstille seg. Derimot er det en stor gruppe av mellomstore og små bønder som videre omstillingsprosesser er svært vanskelig for. Endret lovgivning og –praksis og endrede virkemidler kan føre til at det blir lettere for andre utenfra landbruket å komme inn. Konsekvensene av dette vil kunne arte seg svært forskjellig ulike steder, og dette er det behov for å følge opp framover.

Det er også åpenbart en økende gruppe nåværende og potensielle bønder som ser nye muligheter i en slik ny rolle. Dels ved at dette kan gi tilleggsmidler og skape flere bein å stå på inntektsmessig, men også at det oppleves som reelt meningsfylt å forvalte en del av kulturarven og føre garden og landskapet videre på en måte som storsamfunnet til en viss grad verdsetter og premierer i form av tilskuddsordninger som STILK /SMIL.⁷

Legitimitet lokalt og nasjonalt – knyttet til lokal mat og vakre kulturlandskap?

I løpet av den tida som er gått siden intervjuene for denne studien ble gjennomført, ser vi at begrepet "multifunksjonelt landbruk" brukes i enda mindre grad enn på intervjutidspunktet, mens begrepet "kulturlandskap" er blitt et relativt godt integrert begrep, også utenfor landbruket. Media ser ut til å ha

⁷ Se Jostein Viks (2005) kategorisering av norske bønder ut fra personlige egenskaper, holdninger og framtidssjonyer – "Proff-bonden", "grunderen", "økologen", "exit-bonden", "patrioten" og "kverulanten", og som er relevant i forhold til disse skisserte strategiene

”oppdaget” begrepet, og temaet gjengroing er det en økende bevissthet om også utenfor landbrukssektoren.

Landbruks- og matdepartementet vektlegger kulturlandskap og utvikling av lokale matprodukter. Det er landbrukssektoren (blant annet bondeorganisasjonene, fylkesmennenes landbruksavdelinger, Landbruks- og matdepartementet) i samarbeid med næringsmiddelindustrien, kokker, handelen, friluftslivssektoren m.m. under tittelen ”Mat og kulturlandskap” som har stått for den kanskje mest storstilte markeringen av 100-årsmarkeringen for unionsoppløsningen med Sverige (se www.odin.no/lmd/2005/matogkultur/).

”Streif” har vært en del av denne markeringen, med en rekke arrangement i samtlige fylker, med guidede turer i vakkert kulturlandskap og der formålet har vært å ”vise særpreg og gi opplevelser knyttet til kulturlandskap, lokal mat, kultur og historie” (ibid.). Mange fylker har satset på å få fram lokale og regionale menyer, delvis knyttet til merkevarebygging, for eksempel er det i Sogn og Fjordane lansert en ”Hardangermeny”, og en satser på å markedsføre merkevaren ”Hardanger”. I Møre og Romsdal satses det på lokalt produsert mat og kulturlandskap under mottoet: ”Et du lokal mat, beheld du utsikta” (www.odin.no/lmd/fylkesprosjekt/), eller ”Mat med utsikt”. ”Bondens marked” med torgdager i de større byene der bønder selger sine produkter i de større byene, har også blitt et populært tiltak.

I tillegg til satsinger knyttet til lokal mat, kulturlandskap og bygde- og gardsturisme, har det vært en markant økning i ”Grønn omsorg” de siste 10-15 åra. Begrepet omfatter ulike velferdstjenester, sosialomsorg og pedagogiske tilbud knyttet til gardsbruk. I 2003, var det mellom 5-600 foretak som hadde slike tilbud (Meistad og Fjeldavli, 2004).

Det økte fokuset på kulturlandskapets og kulturarvens betydning for reiselivet vil sannsynligvis kunne utløse en del målrettet skjøtselsaktivitet og næringsutvikling framover. Ikke minst ser vi at interessante allianser etableres. Et godt eksempel på en slik allianse er samarbeidet mellom Den norske turistforening (DNT) og Landbruks- og matdepartementet. Med finansiell støtte fra departementet, satser en rekke DNT-hytter i fjellheimen (9 hytter i 2004) på ”kortreist mat” og lokale mattradisjoner. Hensikten med samarbeidsprosjektet er ”å bidra til næringsutvikling i fjellbygdene og gi fjellturistene en spesiell matopplevelse”, uttalte daværende landbruksminister Lars Sponheim (Landbruksdepartementet, 2004). Tiltaket har så langt vært en suksess med økt omsetning for hyttene og de lokale leverandørene, og fornøyde fjellturister (Landbruksdepartementet, 2003; 2005).

Antakelig er nettopp lokal mat og vakre, tilgjengelige kulturlandskap det som kan ha størst legitimitet utad som viktige bidrag fra landbruksnæringa framover.

Av strategiene som vi skisserte ovenfor, er dermed Strategi 3: Nye nisjer og kombinasjoner og Strategi 4: Samarbeid og nye allianser viktige. Samtidig vil aktivitet under disse bidra til bevisstgjøring om kulturlandskap (Strategi 1) og til opplæring og tilrettelegging (Strategi 2).

De mål som er satt for landbrukspolitikken er også de mål eller verdier som landbrukspolitikken må få sin legitimitet på. Legitimitet i befolkningen vil være sentralt for landbruket, for at man i framtida skal kunne videreutvikle næringa med grunnlag i statlig støtte. Det må med andre ord eksistere et interessefellesskap basert på felles verdier mellom landbruket og befolkningen om politikken skal kunne videreføres. Samtidig må en ha mer langsiktige politiske mål enn det som opinionsmålinger til enhver tid viser at er oppslutning om. På den annen side kan en spørre om landbrukspolitikken er i takt med opinionen når rundt 80% av befolkningen ønsker å opprettholde norsk landbruk med det omfanget det har i dag, samtidig som rundt 3000 gardsbruk legges ned årlig (Statistisk Sentralbyrå, 2005).

For det første må landbruket skaffe seg legitimitet i markedet, altså hos forbrukerne. Norske forbrukere må være villige til å betale noen kroner ekstra for matvarer produsert i Norge, nettopp fordi de ser en verdi i dette. Produksjon av det vi betegner som "rene matvarer" er i denne sammenheng sentralt. Det må skje en utvikling innad i landbruksnæringa der en større andel av bøndene selv tar ansvar for å bygge opp marked for egne produkter, der utviklingen av produkter med særegne kvalitetskjennetegn er sentralt ("lokal mat", "gårdsmat", matvarer bygd på gamle oppskrifter, økologisk mat ol.). En større satsning på en slik strategi vil møte forbrukerne i deres ønsker om et større og mer variert produktspekter. Dette ser vi nå er i ferd med å skje, jfr. framveksten i "lokal gårdsmat". På den annen side er det neppe realistisk at alle norske bønder vil kunne leve av å produsere nisjeprodukter. Det er antakelig et landbruk med en sterkere kombinasjon av nisjeprodukter (kvalitetsstrategi) og bulkproduksjon (prisstrategi) som best vil kunne møte forbrukernes ønsker, og dermed bedre kunne oppnå legitimitet og støtte i markedet.

For det andre bør en arbeide for å oppnå legitimitet på samfunnsnivå. Med det mener vi en legitimitet oppnådd hos folk, ikke i kraft av deres rolle som forbrukere, men i kraft av andre roller hvert enkelt individ innehar. Det er først og fremst som samfunnsborger, og ikke forbruker, at en eventuelt støtter opp om og gir et spredt småskala landbruk legitimitet. Kulturlandskap, identitets-skapende tradisjoner etc. er faktorer som ikke omsettes direkte i et marked, og

disse faktorenes legitimitetsgrunnlag eller berettigelse, ligger derfor i interesser enkeltpersoner vil kunne ha i kraft av andre roller enn forbrukerrollen. "Eat the landscape" er blitt et begrep i Storbritannia. Det advares imidlertid mot å tro at niseproduksjon av lokal mat automatisk bidrar til å ivareta landskapskvaliteter og biologisk mangfold (ECOS 2004), selv om det antakelig i mange tilfeller vil være positivt. For eksempel vil en suksess for markedsføring av "seterprodukter" kunne *bidra* til å opprettholde seterlandskap, men vil neppe være tilstrekkelig alene om et scenario om sterk liberalisering av landbrukspolitikken blir realitet. Markedspotensialet og betalingsvilligheten vil være svært avgjørende, men også dyktigheten i utvikling og markedsføring av de ulike produktene. Det er imidlertid lite realistisk å oppnå markedspriser som gjør flere enn et fåtall slike produksjoner uavhengige av overføringer til landbruket i en eller annen forstand. Det er med andre ord i overskuelig framtid verken realistisk eller riktig å skyve hele ansvaret for norsk fellesgodeproduksjon i form av blant annet trygg mat og kulturlandskap utelukkende over på forbrukerne.

Legitimitet internasjonalt ?

Samtidig viser Doha-runden i WTO-forhandlingene at legitimiteten til landbruket og landbruksoverføringene i økt grad blir knyttet til et tredje verdensperspektiv. I hvilken grad økt liberalisering vil fremme eller svekke de ulike u-landenes interesser, og ikke minst ulike grupper innad i disse landene, er her et viktig tema. Det er uansett realistisk å forvente at norsk landbrukspolitikk og virkemidler må tilpasses og bli langt mer følsomme for det ansvaret en har i forhold til globale konsekvenser av den vestlige landbruksstøtta sett under ett. De frihetsgradene en da står igjen med i forhold til utforming av en nasjonal landbrukspolitikk, vil etter vår oppfatning fortsatt måtte knyttes til innholdet i et multifunksjonelt landbruk med vekt på matsikkerhet og miljøgoder.